

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

PROTECTION OF HUMAN AND CITIZEN RIGHTS AND FREEDOMS THROUGH THE PRISM OF THE ACTIVITIES OF THE INSTITUTE OF NOTARIES IN UKRAINE IN THE WAR CONDITIONS

Тимошук О.Г., к.ю.н.,

доцент кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін

Білоцерківський національний аграрний університет

В умовах війни в Україні метою нотаріальної діяльності є захист прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб шляхом здійснення нотаріусами передбачених законодавством нотаріальних дій від імені України, нотаріуси допомагають забезпечити виконання законодавства, захищати права і свободи громадян, та забезпечувати правову безпеку. У контексті захисту прав і свобод громадян, інститут нотаріату є ключовим органом, що поєднує публічно-правові та приватно-правові аспекти. Нотаріат спрямований на забезпечення правової підтримки населенню, сприяючи тим самим підтримці та зміцненню прав і свобод людини і громадянина через виконання нотаріальних дій. Діяльність нотаріусів в умовах війни має велике значення для забезпечення правового захисту та відновлення майнових прав внутрішньо переміщених осіб. Вони надають допомогу у вирішенні проблем, пов'язаних з втратою документів, управлінням майном в умовах відсутності особи та потребою юридичного захисту. В умовах війни нотаріуси можуть працювати на тимчасово окупованих територіях або в зонах бойових дій, надаючи правову допомогу громадянам у складних умовах. Ця допомога може включати оформлення документів для виїзду за кордон або підтвердження родинних зв'язків. Нотаріуси також можуть допомагати громадянам розібратися в нових правових реаліях, надаючи інформацію щодо змін у законодавстві, пов'язаного з воєнним станом. Вони консулюють щодо оформлення необхідних документів, таких як заяви на отримання статусу внутрішньо переміщеної особи чи довіреності, та допомагають розуміти, як нові правила можуть вплинути на права та обов'язки громадян. Нотаріуси також надають консультації щодо захисту прав власності, оформлення спадщини, укладання договорів та інших юридичних актів. Через свою роботу вони також інформують громадян про їхні права та можливості правового захисту у разі порушення прав, включаючи процедури звернень до суду та інші юридичні дії. Таким чином, інститут нотаріату в Україні демонструє високу здатність до адаптації та впровадження нових технологій і методів роботи в умовах воєнного стану. Це сприяє збереженню правової визначеності, захисту прав громадян і забезпеченню доступу до нотаріальних послуг навіть у найскладніших умовах.

Ключові слова: нотаріат в Україні, захист прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб, діяльність нотаріусів в умовах війни, правова допомога, захист прав у сфері приватного права.

The purpose of notarial activity is to protect the rights and legitimate interests of citizens and legal entities by notaries performing notarial actions on behalf of Ukraine provided for by law, notaries help ensure the implementation of legislation, protect the rights and freedoms of citizens, and to ensure legal security in the conditions of the war in Ukraine. The notary institute is a key body, which combines public-law and private-law aspects in the context of protecting the rights and freedoms of citizens. Notary is aimed at providing legal support to the population, thus contributing to the support and strengthening the rights and freedoms of man and citizen through the performance of notarial acts. The activity of notaries in the conditions of war is very important to ensure legal protection and restoration of property rights of internally displaced persons. They provide assistance in solving problems, which are related to the loss of documents, property management in the absence of a person and the need for legal protection. Notaries can work in temporarily occupied territories or in war zones, providing legal assistance to citizens in difficult conditions in wartime. This assistance may include processing documents for travel abroad or confirming family ties. Notaries can also help citizens understand the new legal realities, providing information on changes in legislation related to martial law. They advise on the preparation of the necessary documents, such as applications for obtaining the status of an internally displaced person or power of attorney, and help to understand how the new rules may affect the rights and obligations of citizens. Notaries also provide advice on the protection of property rights, registration of inheritance, conclusion of contracts and other legal acts. They also inform citizens about their rights and the possibilities of legal protection in case of violation of rights, including court appeals procedures and other legal actions. So, the notary institution in Ukraine demonstrates a high ability to adapt and introduce new technologies and work methods under martial law conditions. This helps to preserve legal certainty, protection of citizens' rights and ensuring access to notary services even in the most difficult conditions.

Key words: notary in Ukraine, protection of the rights and legitimate interests of citizens and legal entities, activities of notaries in wartime conditions, legal aid, protection of rights in the field of private law.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що діяльність інституту нотаріату є надзвичайно важливою в умовах війни в Україні, оскільки вона сприяє захисту прав і свобод громадян, збереженню правової визначеності та стабільності суспільства. Нотаріуси, здійснюючи свою діяльність від імені держави, сприяють підтримці правопорядку та законності, що є важливим для стабільності суспільства в умовах війни. Вони забезпечують виконання законодавства, захист прав і свобод громадян, а також правову безпеку [1]. Правова держава, яка гарантує права і свободи суб'єктам права, повинна забезпечити юридичні гарантії для їх належної реалізації, охорони та захисту. Інститут нотаріату, діючи як попереджувальний механізм, сприяє забезпеченню юридичної безпеки в суспільстві, що є одним з ключових завдань держави і важливим показником її спроможності. На жаль, інститут нотаріату так і не має належного відображення в Конституції України, що не відповідає ролі та значенню, які він фактично має в житті

та розвитку сучасного громадянського суспільства. Але все ж з самої суті Конституції України впливає важлива роль нотаріату в розвитку конституційно-правових відносин, що сприяють їх стабільності та захисту прав і свобод людини і громадянина. Розвиток інституту нотаріату є необхідним у контексті будівництва правової держави та розвитку громадянського суспільства. В умовах посилення ролі приватної власності та ринкових відносин його функції стають все більш значущими.

Інститут нотаріату, у контексті захисту прав і свобод громадянина, є ключовим державно-правовим органом, а його функціонування відзначається дуалістичним характером, об'єднуючи публічно-правові та приватно-правові аспекти. Організаційний характер нотаріату виявляється у його спрямуванні на забезпечення правової підтримки населенню. Введенням нотаріальних дій держава активно сприяє у підтримці та укріпленні інституту прав і свобод людини і громадянина.

Через інститут нотаріату держава втілює одну зі своїх функцій, беручи до уваги як публічні, так і приватні інтереси. Нотаріат, взаємодіючи в механізмі захисту прав і свобод, виступає як інститут громадянського суспільства, доручений нотаріусам повноваженнями і здатний від імені України вчиняти публічні дії для захисту прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та суспільства в цілому. Нотаріат можна також розглядати як конституційно-правовий інститут, який об'єднує правові норми, що регулюють взаємовідносини в сфері організації нотаріату та нотаріальної діяльності, зокрема з метою захисту гарантованих Конституцією України прав та свобод людини і громадянина. Таким чином, нотаріат представляє собою недержавний інститут, якому передбачено здійснення окремих повноважень держави, особливо щодо виконання однієї з ключових державних функцій – захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб.

Характерною особливістю нотаріату, що відрізняє його в системі правоохоронних органів, є його специфічний характер. Він отримує свої повноваження від держави, впорядковується та функціонує відповідно до закону, забезпечуючи свою діяльність відповідно до визначених законом процедур, переважно шляхом проведення нотаріальних дій. Нотаріат відрізняється від інших видів юридичного обслуговування, таких як адвокатська діяльність, не лише за своїм попереджувальним та профілактичним спрямуванням, але й акцентом на захист прав у сфері приватного права. Додатково, особливою характеристикою є унікальний механізм захисту приватного права через проведення нотаріального процесу, який завершується формуванням нотаріального акту. Нотаріат займає власне незалежне місце в системі надання правової допомоги, не втручаючись в діяльність інших органів та інститутів, незалежно від їх державного чи недержавного характеру, і діє в рамках безперечної юрисдикції.

Надїляючи нотаріат повноваженнями з надання правової допомоги, держава посилює контроль за його діяльністю, в чому й проявляється публічно-правовий характер діяльності нотаріату. При цьому право на отримання правової допомоги залишається виключно приватною справою індивіда, а це означає, що держава зберігає й певні приватно-правові засади в діяльності нотаріату, прагнучи надати своїм громадянам максимальну міру свободи. На наш погляд, правовій допомозі, що надається нотаріусами, притаманні ознаки, не характерні для інших видів юридичної допомоги, що надається державними та недержавними органами та інститутами: 1) допомога, що надається нотаріусами, завжди юридична. Вона постійно зачіпає врегульовані законом права та обов'язки особи, пов'язані зі вчиненням конкретної юридичної дії; 2) діяльність нотаріусів з надання правової допомоги, що працюють як в державних, так і в приватних конторах, регламентується законодавством про нотаріат; 3) юридична допомога, що надається нотаріусом, спрямована на реалізацію не тільки конституційних прав, а й норм цивільного та інших галузей права.

Важливо усвідомлювати, що війна спричинила значну кількість внутрішньо переміщених осіб, які часто стикаються з проблемами збереження свого майна та нерухомості, а нотаріуси допомагають в оформленні документів, що підтверджують права власності, та захищають майнові інтереси громадян. В умовах війни багато людей змушені залишати свої домівки і переїжджати в інші регіони країни або за кордон. Це створює низку проблем, пов'язаних із збереженням та захистом їхнього майна і нерухомості. Громадяни, які виїхали з регіонів, де тривають бойові дії, часто не можуть особисто займатися своїм майном [2]. Нотаріуси можуть оформити довіреності, які дозволяють родичам або довіреним особам здійснювати правові дії від їхнього імені. Це може включати продаж, оренду або управління нерухомістю. Втрата документів є частою проблемою для внутрішньо переміщених осіб. Нотаріуси допомагають

відновити втрачені документи або оформити нові, що підтверджують право власності на майно. Це важливо для уникнення рейдерських захоплень або незаконного привласнення майна. Війна збільшує кількість випадків, коли люди втрачають близьких. Нотаріуси допомагають у процедурі оформлення спадщини, що включає підтвердження родинних зв'язків і розподіл спадкового майна. Нотаріуси забезпечують правовий захист майнових інтересів громадян, зокрема, через складання правових документів, які можуть захистити від неправомірних дій третіх осіб. Це може включати укладення договорів купівлі-продажу, оренди, дарування тощо [3]. Діяльність нотаріусів в умовах війни є надзвичайно важливою для забезпечення правового захисту та збереження майнових прав внутрішньо переміщених осіб. Вони допомагають вирішувати проблеми, що виникають через втрату документів, неможливість особистого управління майном і необхідність юридичного захисту.

Правова допомога в умовах війни передбачає що нотаріуси можуть працювати на тимчасово окупованих територіях або в зонах бойових дій, надаючи правову допомогу громадянам, які перебувають у складних умовах. Це включає, наприклад, оформлення документів для виїзду за кордон або підтвердження родинних зв'язків [4]. Нотаріуси також можуть надавати інформаційну підтримку щодо правових питань, які виникають у зв'язку з воєнним станом, допомагаючи громадянам орієнтуватися в нових правових реаліях. В умовах війни часто відбуваються зміни в законодавстві, що стосуються правового режиму майна, евакуації, соціальних виплат тощо. Нотаріуси надають громадянам актуальну інформацію про такі зміни, допомагаючи їм зрозуміти, як нові правила можуть вплинути на їхні права і обов'язки. Військовий стан може ускладнювати процес оформлення юридичних документів. Нотаріуси надають консультації щодо правильного заповнення та подання необхідних документів, таких як заяви на отримання статусу внутрішньо переміщеної особи, довіреності, заповіти та інші юридичні акти [3]. Громадяни часто не знають, як діяти в різних правових ситуаціях, які виникають через воєнні дії. Нотаріуси допомагають розібратися в процедурах, пов'язаних із захистом прав власності, оформленням спадщини, укладанням договорів і іншими правовими питаннями. Нотаріуси можуть інформувати громадян про їхні права і можливості правового захисту в разі порушення їхніх прав. Це включає інформацію про звернення до суду, подання скарг до відповідних органів, отримання юридичної допомоги тощо.

Окремим важливим аспектом є підтримка в питаннях соціального забезпечення. Нотаріуси можуть допомагати громадянам розібратися в питаннях, пов'язаних із соціальним забезпеченням, таким як отримання пенсій, допомог, субсидій і інших соціальних виплат. Інститут нотаріату в Україні адаптується до умов воєнного стану, впроваджуючи нові технології та методи роботи. Наприклад, розвиток електронного нотаріату дозволяє продовжувати роботу навіть у складних умовах.

Впровадження нових технологій і методів роботи є ключовими аспектами, які дозволяють нотаріусам продовжувати надавати послуги навіть у найскладніших умовах. Використання електронних технологій значно спрощує процеси нотаріального обслуговування. Впровадження електронного підпису, електронних реєстрів і платформ для проведення нотаріальних дій онлайн дозволяє громадянам отримувати послуги без необхідності особистої присутності в офісі нотаріуса [5]. Це особливо важливо в умовах воєнного стану, коли пересування може бути обмежене або небезпечно. Багато нотаріусів почали надавати консультації і послуги дистанційно, використовуючи відеозв'язок, електронну пошту та інші засоби комунікації. Це дозволяє громадянам отримувати необхідну правову допомогу, не виходячи з дому, що є важливим в умовах воєнного стану і пов'язаних з ним ризиків.

Нотаріуси активно працюють над адаптацією своєї діяльності до нових правових умов, які виникають у зв'язку з воєнним станом. Це включає в себе ознайомлення з новими законами і постановами, а також участь у навчальних заходах і семінарах для підвищення кваліфікації [6]. Інститут нотаріату в Україні тісно співпрацює з державними органами для забезпечення ефективної роботи навіть у складних умовах. Це включає в себе інтеграцію нотаріальних систем з державними реєстрами, що дозволяє швидко і ефективно обробляти документи та забезпечувати правову визначеність.

Таким чином, інститут нотаріату в Україні демонструє високу здатність до адаптації та впровадження нових технологій і методів роботи в умовах воєнного стану. Це сприяє збереженню правової визначеності, захисту прав громадян і забезпеченню доступу до нотаріальних послуг навіть у найскладніших умовах. Зокрема, впровадження електронного нотаріату дозволяє здійснювати нотаріальні дії дистанційно, що є надзвичайно важливим в умовах обмежень

на пересування та евакуації. Використання електронного підпису та цифрових платформ забезпечує безпеку та оперативність у роботі з документами, зменшуючи ризики втрати або підробки. Крім того, нотаріуси активно співпрацюють з державними органами, що дозволяє інтегрувати їхні системи та забезпечити швидкий доступ до необхідної інформації, що є критичним для захисту майнових прав громадян. Мобільні офіси та виїзні сесії нотаріусів також допомагають забезпечити правову допомогу в регіонах, де це найбільше необхідно. Також важливою є роль нотаріусів у наданні консультацій та правової підтримки внутрішньо переміщеним особам, які стикаються з численними юридичними проблемами через втрату житла та майна. Інформаційна підтримка та юридичні консультації допомагають громадянам орієнтуватися в складних правових питаннях, пов'язаних із воєнним станом. Таким чином, інститут нотаріату в Україні не лише адаптується до нових умов, але й активно сприяє захисту прав громадян, підтримуючи стабільність правової системи в країні в період воєнного конфлікту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Письменний, О. Сучасні проблеми інституту нотаріату в умовах воєнного стану, 2022р. Публічне право, (1), 49. DOI 10.32782/2306-9082/2023-49-3
2. Русланівна, Р. Д. Особливості діяльності нотаріусів в умовах воєнного стану. *Науковий простір*: актуальні питання, досягнення та інновації. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна, 2022 р., 224.
3. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>
4. Баранкова, В. В. Сприяння суб'єктам нотаріального процесу у реалізації їх прав як форма надання правової допомоги. *Вчені записки*, 2023 р., 14.
5. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану. Постанови Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 року № 480. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-2022-%D0%BF#Text>
6. Буглак, О. Г. Щодо класифікації соціальних гарантій нотаріусів у сфері освіти та професійного навчання, 2022 р. Аналітично-порівняльне правознавство, (3), 92–97.